

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

МАТУШЕВИЧ НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА

УДК 332.3:332.142.6

**ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
ТА НАПРЯМИ ЇХ КАПІТАЛІЗАЦІЇ**

08.00.06 «Економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища»

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національному університеті біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор економічних наук, професор
Лицур Ігор Миколайович,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України»,
провідний науковий співробітник
відділу комплексної оцінки
та управління природними ресурсами

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Дубас Ростислав Григорович,
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»,
проректор з формування контингенту студентів

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Бабич Роман Борисович,
Національний авіаційний університет,
доцент кафедри економічної теорії

Захист відбудеться «30» червня 2017 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.004.20 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15, навчальний корпус № 3, кімната 301

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розіслано «29» травня 2017 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В. Паламарчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ринок природних ресурсів, як свідчить світова практика, - це не обов'язково продаж або купівля предметів у їх речовому натурально-фізичному вигляді, який завершується відчуженням об'єктів власності, але й відчуження прав на використання речових об'єктів, що не передбачає зміни власника. Тобто відбувається перехід прав користування від одних суб'єктів до інших. У зв'язку з цим виникла потреба сформувати ринкову систему використання прав на лісові ресурси без зміни власника шляхом розроблення організаційно-виробничих, маркетингових та фінансових механізмів ринкового спрямування, або капіталізації. Капіталізація лісових ресурсів – процес і ступінь їх залучення в ринковий обіг джерел капіталу й прибутку через зазначені вище механізми. Лісові ресурси як джерело капіталу, що в своїй основі має певні фізичні властивості, аналогічно, наприклад, виробничому капіталу, у багатьох, якщо не в більшості країн, наразі фактично перебувають на тому ж рівні капіталізації, що і століття тому. Підґрунтям такого економічного явища є діалектичне протиріччя між можливостями отримання прибуткового капіталу від лісокористування і необхідністю нести втрати ресурсу і витрати на користування ним. Таким чином, для докорінного збільшення ролі лісових ресурсів у національному багатстві країни необхідно на всіх територіальних рівнях перейти до такого лісокористування, яке одночасно зі сталим розвитком регіональної та національної економіки забезпечує як високоприбуткове виробництво новостворених вартостей, так і відповідний поточній вартості ресурсу ступінь дохідності лісоресурсного капіталу шляхом ефективної, з інституціонального та економічного погляду, їх капіталізації.

Серед провідних вітчизняних і зарубіжних учених, які зробили значний внесок у розв'язання теоретико-методологічних проблем економічної оцінки лісових ресурсів, слід виділити: Р. Бабича, В. Бондаря, С. Генсірука, О. Дребот, Р. Дубаса, Т. Кислову, Я. Ковалю, П. Кравця, П. Лакиду, І. Лицура, Т. Лобовикова, Є. Мішеніна, М. Мойсеєва, А. Петрова, П. Погребняка, В. Полякова, М. Римара, І. Синякевича, Д. Телішевського, В. Ткача, Т. Туницю, Ю. Туницю, Ю. Фурдичка та ін. Проте, незважаючи на численні дослідження, ця проблема вивчена недостатньо, а питання капіталізації лісових ресурсів поки що не стоїть на порядку денному. Тому постала нагальна потреба розроблення чіткої системи економічної оцінки лісоресурсного потенціалу та напрямів подальшої капіталізації лісів для прийняття управлінських рішень у сфері лісового господарства. Саме це обумовило вибір теми дисертаційного дослідження, його актуальність, мету і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові результати, теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження безпосередньо пов'язані з тематикою науково-дослідних робіт кафедри лісового менеджменту Національного університету біоресурсів і природокористування України, а саме темами: «Розробити систему

інформаційного та нормативного забезпечення економічного механізму збалансованого лісокористування в Україні» (номер державної реєстрації 0107U002446), у межах якої здобувачем розроблено напрями законодавчого та інформаційного забезпечення в галузі економічної оцінки лісових ресурсів; «Розробити теоретичні основи та нормативно-інформаційне забезпечення системи оцінки вуглецедепонуючих і киснепродукуючих функцій лісів» (номер державної реєстрації 0109U000774), де обґрунтовано підходи до економічної оцінки природних ресурсів та можливості їх практичного застосування для оцінки лісів; «Розробити систему економічних інструментів маркетингового менеджменту підприємств лісової галузі України» (номер державної реєстрації 0110U003496), відповідно до якої визначено завдання, рекомендації і напрями вдосконалення регіонального економічного механізму збереження, відтворення і використання лісів.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – поглиблення теоретичних, методологічних та практичних підходів до економічної оцінки лісових ресурсів та напрямів їх подальшої капіталізації.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення наступних завдань:

- здійснити науковий аналіз теоретико-методологічних засад економічної оцінки лісових ресурсів;
- визначити рівень законодавчого та інформаційного забезпечення в галузі збереження і відновлення лісів;
- обґрунтувати сучасні підходи до економічного оцінювання лісових ресурсів та можливість їх подальшої капіталізації;
- дослідити стан та оцінити лісоресурсний потенціал Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція»;
- виявити особливості виробничого та фінансово-економічного потенціалу її підприємств;
- здійснити комплексну економічну оцінку лісових ресурсів Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція»;
- запропонувати напрями формування фінансових механізмів управління територіальними лісоресурсними активами;
- розробити євроінтегративні методи управління лісовими ресурсами в умовах децентралізації.

Об'єкт дослідження – процес формування економічної оцінки лісів та напрямів подальшої капіталізації лісових ресурсів Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція».

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методологічних підходів та практичних рекомендацій щодо економічної оцінки лісових ресурсів і напрямів їх подальшої капіталізації як необхідної умови прийняття ефективних управлінських рішень у сфері лісокористування.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дисертаційного дослідження становлять фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці українських та зарубіжних учених у галузі економіки природокористування та охорони навколишнього природного середовища, теоретичні та методологічні розробки наукових установ економічного спрямування.

Для вирішення поставлених завдань у дисертаційній роботі використано низку загальнонаукових та емпіричних методів і прийомів наукового дослідження, зокрема: логічного узагальнення – для аналізу наукових досліджень у галузі економічної теорії та економіки природокористування; системного аналізу – для формування плану наукових досліджень, теоретичного обґрунтування необхідності вдосконалення класифікації та системи показників оцінки стану лісів; порівняльного аналізу – для виявлення тенденції зміни основних показників, що характеризують стан лісових ресурсів; ділової графіки – для наочного відображення їх якісних і кількісних параметрів та результатів наукових досліджень; кореляційного і регресійного аналізу – для аналізу факторів, що впливають на готовність споживачів платити за збереження лісів; соціологічного дослідження (опитування) – для опитування відвідувачів лісів.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України і державних органів влади у сфері охорони й використання природних ресурсів, матеріали Міністерства охорони навколишнього природного середовища України, дані Державної служби статистики України, виробничого об'єднання «Укрдержліспроєкт», Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція», сучасні інституціональні, еколого-економічні дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, аналітичні розрахунки автора, інформація з електронних інтернет-ресурсів.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота містить сукупність теоретичних, методологічних та прикладних результатів, висновків і пропозицій, котрі є новим розв'язанням важливого наукового завдання – обґрунтування системи економічної оцінки лісових ресурсів України та напрямів їх капіталізації. До найважливіших наукових результатів дисертаційного дослідження, що характеризуються новизною і виносяться на захист, належать такі:

вперше запропоновано напрями капіталізації лісових ресурсів України шляхом формування організаційно-виробничих і маркетингових механізмів ринкового спрямування та системи використання прав власності на них без зміни власника як процесу і ступеня їх залучення в ринковий обіг в ролі джерела капіталу й прибутку з використанням відповідних механізмів;

удосконалено:

– механізми управління територіальними лісоресурсними активами території у вигляді матриці, де, з одного боку, розкрито залежність бізнес-моделі кожного лісокористувача від конкретного виду і типу лісових ресурсів, а

з іншого – вплив, якого зазнають екосистеми від кожного виду господарської діяльності на території, що, на відміну від існуючих, дає змогу проектним компаніям здійснювати ефективну контрактацію територіальних бізнес-процесів для раціоналізації лісокористування, формування структурованих пулів територіальних активів, з різними ступенями дохідності і ризику;

– правові відносини на лісові ресурси, засновані на економічних механізмах, які виникають за умови господарського використання лісу, у результаті чого із фактору природного він перетворюється в економічний. Ліс стає фактором економічним лише за наявності економічних відносин людей і реального права власності на ліс;

– поняття лісу як поліфункціональної системи, яка має широкий спектр корисного потенціалу шляхом формування належної нормативно-правової бази, що забезпечить досягнення економічної продуктивності, екологічної ефективності та соціальної справедливості відповідно до принципів сталого лісокористування;

набули подальшого розвитку:

– модель сталого лісокористування, що, як й інша соціальна модель, є системою інтегрованих компонентів, їх суттєвих відносин і зв'язків, котрі відображають основний зміст процесів збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку;

– методологічні підходи до дослідження потенціалу лісового ресурсу, який створює середовище та існує завжди як функція екосистеми, і тільки за необхідності задовольняти економічні потреби відбувається перехід лісової екосистеми до категорії економічного лісового ресурсу. У зв'язку з цим останній може бути різним: від обмежень економічного зростання до альтернативного використання з метою збереження необхідної якості навколишнього природного середовища;

– методика еколого-економічної оцінки земель лісогосподарського призначення, котра враховує як властивості лісових ресурсів, структуру земельних площ, економічний ефект, отриманий з її одиниці земель лісогосподарського призначення, так і те, що земельні ділянки, з лісовою рослинністю є операційним базисом для закладання та зростання лісових насаджень і разом з іншими природними ресурсами складає єдиний природний комплекс – ліс.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення, висновки і пропозиції, викладені в дисертаційній роботі, зокрема науково-методичні розробки та рекомендації щодо еколого-економічної оцінки земель лісогосподарського призначення на засадах збалансованого розвитку, використані в діяльності Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція», Держлісагенства України. Окремі теоретичні розробки запроваджені в навчальному процесі Навчально-наукового інституту екологічної економіки і менеджменту Національного лісотехнічного університету України при викладанні таких дисциплін: «Менеджмент лісових

ресурсів», «Економіка природокористування», а також у науково-дослідних роботах, темах та планах Навчально-наукового інституту лісового і садово-паркового господарства Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою «Проблеми сталого використання лісових ресурсів в умовах глобальних змін клімату» (номер держреєстрації 0014U000651, 2014–2018 рр.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до вирішення важливого наукового завдання – обґрунтувати теоретико-методологічні засади формування економічної оцінки лісів, напрями подальшої капіталізації лісових ресурсів та ефективної лісової політики відповідно до вимог ринкової економіки.

Сформульовані в дисертаційній роботі наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору та є її внеском у розвиток економіки природокористування й охорони навколишнього середовища. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, які одержані здобувачем особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження апробовано на: V Всеукраїнській науковій конференції студентів «Проблеми управління виробничо-економічною діяльністю суб'єктів господарювання» (м. Донецьк, 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми науки та освіти молоді: теорія, практика, сучасні рішення» (м. Харків, 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Ліси, парки, технології: сьогодення та майбутнє» (м. Київ, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Лісове і садово-паркове господарство XXI сторіччя: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Біоресурси лісових та урбанізованих екосистем: відтворення, збереження і раціональне використання» (м. Київ, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми лісового сектору та садово-паркового господарства» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Виклики XXI століття та їхнє вирішення у лісовому комплексі й довкіллі» (м. Київ, 2015 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових праць, з яких стаття у науковому фаховому виданні України, 4 статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 7 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок комп'ютерного тексту, у тому числі 28 таблиць і 24 рисунки. Список використаних джерел налічує 203 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, відображено наукову новизну й практичну цінність одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації.

У першому розділі «**Теоретично-методологічні підходи до економічної оцінки лісових ресурсів**» досліджено сутність, зміст і ступінь процесу залучення лісових ресурсів у ринковий обіг джерела капіталу й прибутку шляхом формування відповідних організаційних, фінансових та інших інструментів, нових механізмів їх раціонального застосування та стійкого економічного розвитку сьогодні та в майбутньому.

Обґрунтовано, що використання лісових ресурсів у матеріальному виробництві означає перетворення їх у складову частину національного багатства, важливий чинник розвитку економіки країни і соціальної сфери. Ліси є джерелом цінної деревини, технічної сировини, харчових і кормових ресурсів. Виявлено зростання їх значення у створенні сприятливих умов для життя і виробничої діяльності населення, ефективного засобу охорони природи. Проблема лісу втратила галузевий характер й наразі охоплює екологічні, економічні і соціальні аспекти, тобто є основою забезпечення сталого розвитку суспільства.

Розкриваючи зміст поняття лісу як явища економічного, наголошено, що він, перш за все, є матеріальним носієм певних суспільних відносин за умови, коли до нього (лісу) як речовини і сили природи прикладено суспільно-продуктивну працю (рис. 1). Якщо ліс не залучений до сфери виробництва і розподілу матеріальних благ, не втілює в собі суспільні виробничі відносини людей, то він не належить до класу економічних явищ, а лише до природних. Проте з'ясовано, що господарсько не освоєний ліс, але з упорядкованою територією, навіть у вигляді кварталів, вже є явищем економічним, тобто складовою сфери матеріального виробництва. Це стосується, будь-якого об'єкта власності, що матеріалізує її відносини. Теоретично доведено, що оскільки всі ліси наділені правом власності незалежно від її форми (державна, приватна, колективна), то реально вони можуть перебувати у сфері економічних відносин і бути елементом економіки.

Аргументовано, що ліс стає фактором економічним лише за умови виникнення і функціонування економічних відносин людей і реального здійснення проголошеного права власності на нього. Тобто правові відносини, засновані на економічних, виникають на основі господарського використання лісу. Природні ліси, що зростають без затрат суспільної праці, набувають вартості в момент їх залучення до процесів виробництва й розподілу, а до цього вони можуть обліковуватися за потенційною вартістю.

З'ясовано наявність в економічній літературі багатьох підходів до економічної оцінки природних ресурсів. Вихідними даними для неї стосовно лісу та його ресурсів є матеріали лісовпорядкування, планові поточні дані, інформація земельного і водного кадастрів, комплекс спеціально розроблених оціночних нормативів і довідкові матеріали. Поділяюча економічна оцінка

лісів здійснюється на основі їх таксаційної характеристики, а сумарна лісогосподарських підприємств і їх підрозділів – шляхом підсумовування поділянкових оцінок або інтеграції підсумкових даних інвентаризації лісового фонду.

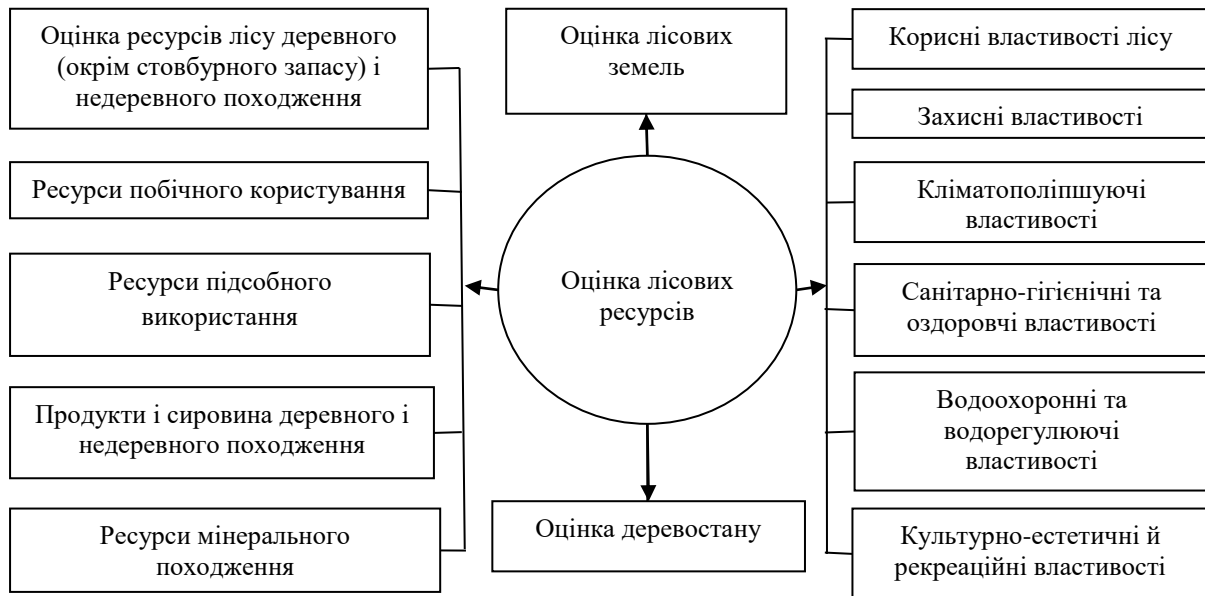

Рис. 1. Окремі компоненти лісу і його корисні функції як об'єкти комплексної економічної оцінки лісових ресурсів

Акцентовано увагу на тому, що під економічною оцінкою лісових земель розуміють оцінку їх у грошовому виразі як основного засобу виробництва лісового господарства. У зв'язку з тривалим періодом виробництва та залежно від мети оцінки, її класифіковано на поточну і капіталізовану.

Визначено, що на основі економічної оцінки природних ресурсів створюватимуться можливості для відображення їх цінності в складі національного багатства країни, ведення державного регіонального природно-ресурсного кадастру, обґрунтування ефективності природоохоронних заходів, оцінки розміру втрат, пов'язаних з дією природних стихійних явищ і нерациональними методами експлуатації природних ресурсів, економічного регулювання процесами природокористування.

З'ясовано, що вартісна оцінка лісів має реальне економічне підґрунтя, а ліс як предмет праці, володіє певними характеристиками якості й розташування, є потенційним носієм диференційованого доходу при реалізації продукції чи наданні послуг. Об'єктом оцінки названо не землю чи ліс як види природних ресурсів, а їх властивості задовольняти людські потреби, що в сукупності дають комплексну оцінку, яка виражає народногосподарський ефект багатоцільового їх використання. Економічну оцінку природних ресурсів розглянуто як необхідний етап забезпечення їх ефективного використання.

Проаналізовано роль та сутність економічної оцінки лісових ресурсів, доповнено та сформовано її дефініцію, як цінність кількісних та якісних характеристик лісових земель, що визначається середньорічною величиною

потенційного економічного ефекту у грошовому виразі, котрий одержується на цих землях на момент оцінки при раціональному веденні комплексного лісового господарства. Аргументовано, що капіталізована економічна оцінка лісових земель є підсумованою в часі величиною цього ефекту.

У другому розділі «Сучасний стан оцінювання лісових ресурсів» на прикладі Відокремленого підрозділу Національно університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція» досліджено особливості лісоресурсного потенціалу підприємства, виявлено проблеми ефективності його функціонування та формування в контексті інтеграції до загальноєвропейської системи.

Охарактеризовано територію Відокремленого підрозділу Національно університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція», яка за природною зональністю займає південну частину Полісся на переході в Лісостеп. Лісистість у районі діяльності підприємства становить 22,5 %. Наведено розподіл площі Держлісфонду по лісництвах та лісових ділянках (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл площі Держлісфонду по лісництвах та лісових ділянках*

Лісництво	Площа, га	Лісові ділянки	
		кількість, шт.	середня площа, га
Боярське	8086	11	735
Плесецьке	9846	11	895
Разом	17932	22	815

Примітка. *Розроблено автором

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі виробництва досліджуваного підприємства займають лісгосподарські заходи – 20800,67 тис. грн (рис. 2).

Рис. 2. Структура основних витрат лісгосподарського виробництва Відокремленого підрозділу Національно університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція», тис. грн (розроблено автором)

Порівняно з планом суттєвих змін у структурі фінансування лісгосподарської діяльності 2014 року не виявлено. Усі заплановані заходи щодо лісгосподарської діяльності виконано в повному об'язі.

З'ясовано, що розрахункова лісосіка по рубках головного користування, згідно з наказом Мінекобезпеки України № 334 від 12.08.2010 р. становить 28,08 тис. м³ ліквідної деревини, у т.ч. по хвойному господарству – 26,73 тис. м³, за результатом виконання якої 2014 року заготовлено ліквідної деревини 27,8 і 26,5 тис. м³ відповідно. Виявлено нерівномірність розподілу лісосічного фонду по цих видах рубок в межах лісництв у зв'язку з віком біологічної стиглості насаджень в кожному лісництві. Обсяги заготівлі на рубках головного користування дорівнювали в Боярському лісництві 28 %, Плесецькому – 72 %.

Середній запас на 1 га Відокремленого підрозділу Національно університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція» становить 352 м³, зокрема в розрізі Боярського та Плесецького лісництв – 366 і 347 м³ відповідно.

Розраховано, що всього від рубок головного користування отримано 27 798 м³ ліквідної деревини, у т.ч. – 17 374 м³ (62,5 %) ділової, що дорівнює 92,0 % від загального обсягу.

Основним економічним показником для лісгосподарського підприємства визначено ціну знеособленого 1 м³, який порівняно з попередніми роками має позитивну тенденцію збільшення. Суттєві розбіжності пов'язано з досить різною структурою лісосічного фонду та участю лісгоспів в експортних операціях.

Виділено найбільш теоретично обґрунтований метод, а саме підхід, орієнтований на рентну оцінку, який дає змогу враховувати всю сукупність факторів і умов, що визначають ефективність використання ресурсу.

Констатовано можливість здійснення оцінки земель лісгосподарського призначення за різними варіантами відповідно до властивостей та функцій, які притаманні лісовим ресурсам. Перший передбачає оцінку захисних функцій лісу, а саме визначення економічної ефективності лісгосподарських заходів; другий – рекреаційно-оздоровчих, через оцінку екосистемних послуг; третій – природоохоронних та естетичних функцій шляхом визначення економічної ефективності лісгосподарських заходів, характеристик соціально-екологічних функцій та екосистемних послуг. Четвертий варіант складається з послідовних етапів оцінювання ресурсних функцій за допомогою економічної оцінки природного ресурсу, економічного ефекту лісовирощування та соціально-екологічних функцій.

На основі розглянутих вище теоретичних положень оцінки лісових ресурсів, екологічних послуг, соціально-екологічних функцій лісових земель та економічного ефекту при використанні земель лісгосподарського призначення на прикладі Відокремленого підрозділу Національно університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція» розраховано економічну оцінку по п'яти параметрах, а саме: економічна оцінка природного

ресурсу – 95406,06 грн; економічний ефект лісовирощування – 674,00 грн; соціально-екологічні функції – 6320,16 грн; економічна ефективність лісогосподарських заходів – 353,00 грн та екосистемні послуги – 7347,12 грн/га.

Запропонований підхід до оцінювання лісових ресурсів апробовано на господарському рівні (табл. 2).

Таблиця 2

**Результати еколого-економічної оцінки лісових ресурсів
Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і
природокористування України «Боярська лісова дослідна станція», грн.***

Оцінка по варіантах	Лісництво	
	Боярське	Плесецьке
I. Захисні ліси: економічна ефективність лісогосподарських заходів	6511,76	5600,45
II. Рекреаційно-оздоровчі ліси: екосистемні послуги	53032,95	8485,18
III. Ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення: соціально-екологічні функції	29521,47	18889,69
економічна ефективність лісогосподарських заходів	1648,86	1055,05
екосистемні послуги	34318,38	21959,06
IV. Експлуатаційні ліси: економічна оцінка природного ресурсу	80618,12	55907,95
економічний ефект лісовирощування	569,53	394,96
соціально-екологічні функції	5340,54	3703,61
економічна ефективність лісогосподарських заходів	298,29	206,86

Примітка. *Розраховано автором

З даних таблиці 2 можна зробити висновок, що всі варіанти розрахованих оцінок лісових ресурсів є результативними для досліджуваного підприємства, що свідчить про доцільність даних оцінок. Найрезультативнішою є економічна оцінка природного ресурсу експлуатаційних лісів по Боярському та Плесецькому лісництвах – 80 618,12 та 55 907,95 грн відповідно, а менш результативною – економічна ефективність лісогосподарських заходів експлуатаційних лісів, – 298,29 та 206,86 грн відповідно.

У третьому розділі «Напрями вдосконалення еколого-економічної оцінки земель лісогосподарського призначення» сформовано основні орієнтири такого оцінювання, удосконалено його методологію, обґрунтовано еколого-економічний алгоритм управління лісогосподарськими землями.

Термін фінансація стосовно активів лісоресурсного походження визначено як процес набуття останніми адекватних фінансових вимірів їх вартості та цінності, підпорядкований завданням збереження природних ресурсів, відновлення їх кількісних та якісних параметрів з одночасним задоволенням потреб усіх учасників виробничо-господарських відносин у необхідних фінансових ресурсах для виконання цих завдань. Фактично розроблено дієвий механізм самовідтворення територіальних лісогосподарських систем, за якого місцеві лісоресурсні активи можуть набувати властивостей фінансового інструмента, здатного виконувати роль

забезпечення за зовнішніми інвестиціями. Успішна реалізація процесу фінансизації дає змогу нефінансовим за своєю суттю ресурсам (зокрема, лісовим) отримати еквівалентні своїй вартості фінансові замінники, що обертаються на ринках капіталів.

Обґрунтовано, що реалізація моделі раціонального та прибуткового використання лісових ресурсів територіальних лісогосподарських комплексів з їх відтворенням у фінансовому просторі можлива лише на основі тісної співпраці місцевих органів влади (представлених державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та афілійованими з ними структурами – проектними компаніями корпоративного типу), приватного сектору (резидентних бізнес-структур, а також підрозділів чи представництв нерезидентних підприємств), неурядових організацій, а також територіальних громад (рис. 3).

З'ясовано, що фінансизація лісових ресурсів пов'язана з різними системами забезпечення ефективності бізнесу. Зокрема, двосторонні відносини в системі «лісокористувач – лісовий ресурс» – із питаннями нівелювання бізнес-ризиків лісокористувачів та використання прихованих можливостей для бізнесу, їх урахування в корпоративних стратегіях, планах, методиках розроблення нових ланцюгів створення вартості. З іншого боку, налагодження взаємовигідних відносин у системі «лісовий ресурс – лісокористувач – територіальна громада» пов'язане з упровадженням механізмів проектного управління територіальним розвитком із забезпеченням відповідальності перед власниками активів лісоресурсного походження, передусім, державою та місцевими громадами.

Визначено можливість реалізації алгоритму фінансизації лісових ресурсів через послідовні ланки управління лісовими активами, їх похідними, а також спеціалізованими фінансовими інструментами (рис. 4).

У межах проектного підходу до управління активами лісоресурсного походження виділено три структурні блоки: оцінки, фінансування та інвестиційний. Метою блоку оцінки є визначення найкращого способу використання наявних обмежених ресурсів на основі ретельного розгляду всіх етапів процесу прийняття рішень у сфері лісокористування з урахуванням екологічних, соціальних та економічних передумов і прогнозування можливих наслідків. Блок фінансування передбачає гарантоване отримання національним та місцевими бюджетами податкових доходів й інших переваг від використання лісових ресурсів і застосування специфічних фінансових важелів, за допомогою яких можна досягти раціонального спрямування внутрішніх надходжень лісоресурсного походження, у тому числі на забезпечення зовнішніх інвестицій при застосуванні методу проектного управління. Інвестиційний блок призначений для вирішення завдань інвестування доходів, отриманих від лісокористування, для гарантування сучасному і майбутнім поколінням змоги користуватися сталим обсягом лісових ресурсів та можливістю отримувати доходи й вигоди від них, а також економічного зростання на сталій. Він стосується розроблення механізмів ефективного залучення зовнішніх інвестицій, спрямованих у сферу використання та охорони лісових ресурсів і довкілля загалом, зокрема структурного фінансування та сек'юритизації.

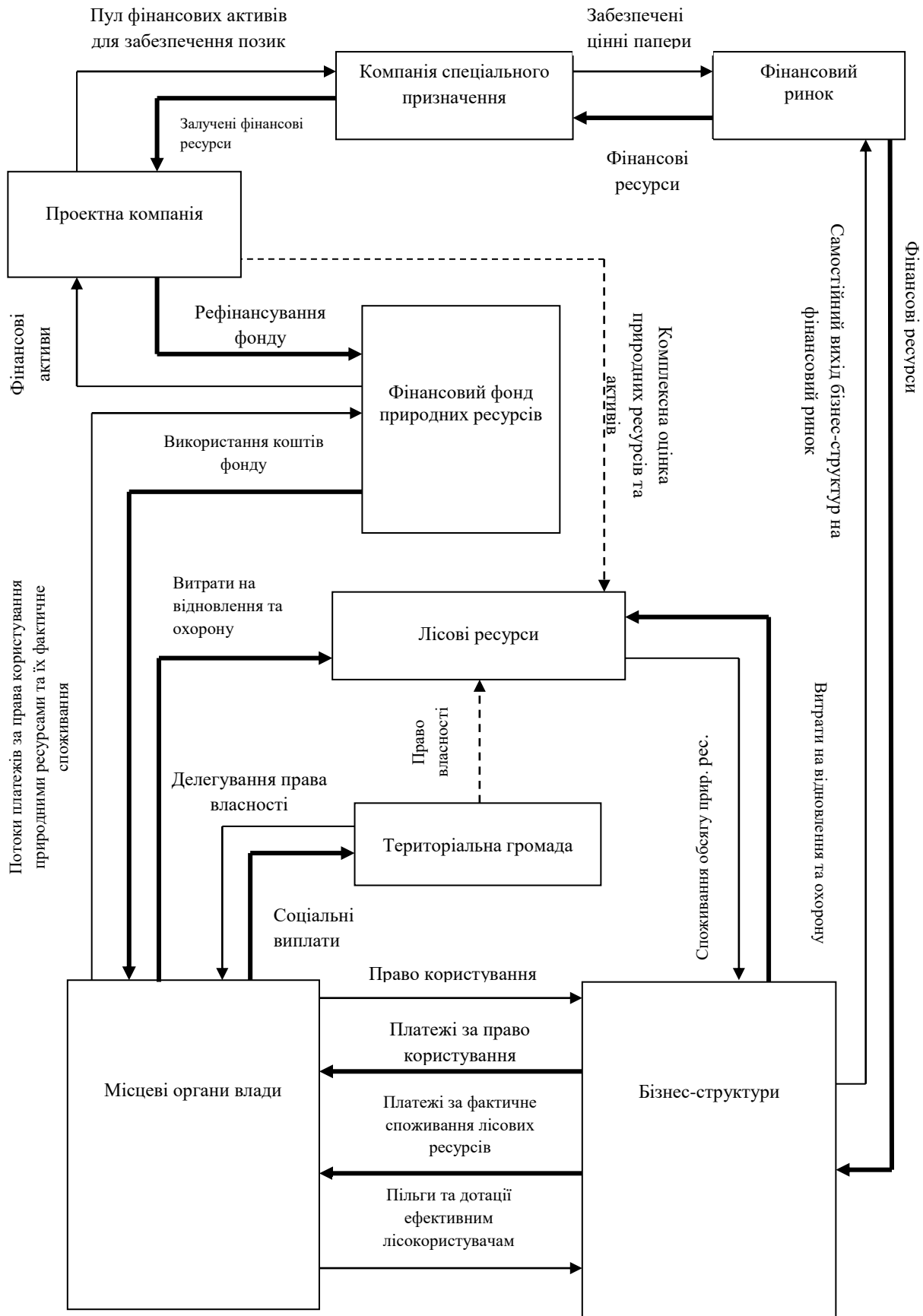

Рис. 3. Модель фінансизації лісових ресурсів (розроблено автором)

Рис. 4. Алгоритмізована схема процесів капіталізації та фінансизації лісових ресурсів *(розроблено автором)*

Як основний фактор, що сприяє фінансизації лісових ресурсів, визначено поширення фінансових інструментів, котрі сприяють перетворенню реальних товарів у ринкові активи. Головним завданням цих інструментів є стандартизація та гомогенізація реальних активів, надання їм достатньої ліквідності для того, щоб вони могли брати участь у торгівлі на міжнародних фінансових ринках. Стосовно сировинних товарів та лісових ресурсів вони спрямовані на сек'юритизацію очікуваних фізичних надходжень від реалізації проекту, а не просто грошових потоків, як у випадку традиційного проектного фінансування, тобто шляхом випуску цінних паперів, які обертаються на фінансових ринках.

Обґрунтовано, що системним трансформаціям еколого-економічних відносин у лісовій сфері у напрямі децентралізації управління лісовими ресурсами повинно передувати вивчення досвіду зарубіжних країн, які здійснили складні перетворення в усіх господарських ланках, що забезпечило не тільки підвищення економічної ефективності, а й екологічної (посилення охорони і захисту лісових екосистем), соціальної (створення додаткових робочих місць, покращення умов праці, підвищення зарплати, рівня життя населення і доходів територіальних громад лісозабезпечених територій) та бюджетної (ефективний перерозподіл коштів, самофінансування й самоокупність у сфері лісового господарства) ефективності.

Наголошено на важливості зосередження у процесі вивчення особливостей побудови та функціонування зарубіжних моделей управління лісовими ресурсами на ключових аспектах, які слід урахувати при визначенні напрямів реалізації трансформаційних процесів.

Досліджено, що кожна країна реалізовувала трансформаційні заходи, зважаючи на притаманні їй зовнішні і внутрішні, суб'єктивні й об'єктивні чинники, виклики та загрози, а також специфіку форми державного устрою, розвиток громадянського суспільства, національні й регіональні традиції, політичну систему та інше.

У зв'язку з цим вказано на недоцільність ідеалізації та копіювання досвіду розвинених зарубіжних держав і важливість дослідження їхніх підходів до трансформації інститутів, економічних механізмів, організаційних форм господарювання, а також здійснення критичного аналізу й оцінки можливих негативних наслідків і недоліків системних перетворень, щоб обґрунтувати прийнятні для специфіки України заходи, мінімізувавши ризики повторення помилок.

Доведено необхідність формування нової національної політики розвитку лісового сектору, яка, крім традиційних завдань щодо розширеного лісовідновлення та посилення охорони і захисту лісів, повинна зосереджуватись на реалізації пріоритетних напрямів.

Запропоновано, реалізацію зазначених заходів здійснювати шляхом визначення основних цільових установок та завдань щодо комплексного використання лісоресурсного потенціалу, стимулювання нарощування лісових ресурсів та доведення лісистості території до оптимального рівня як основи задоволення потреб економіки країни в ресурсах лісу, природоохоронних функціях, збереженні та поліпшенні навколишнього природного середовища.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі узагальнено теоретичні та методичні положення, поглиблено понятійно-термінологічний апарат й обґрунтовано нову парадигму формування економічної оцінки лісів та напрямів подальшої капіталізації лісових ресурсів.

1. З'ясовано, що у другій половині ХХ ст. домінували в основному дві концепції економічної оцінки лісових ресурсів: одна називалась затратною, а друга базувалась на величині економічного ефекту. Дещо пізніше або й паралельно сформувались ще дві досить обґрунтовані концепції – рентна і рентнозатратна. Але власне оцінки відносяться до різних об'єктів: затрати на освоєння і відтворення природних ресурсів повинні враховуватись при оцінюванні продукції, яку одержують у результаті експлуатації природних ресурсів, а джерела цієї продукції, тобто об'єкти природокористування, необхідно оцінювати за одержаним від них ефектом.

2. У 80-х рр. найбільше прихильників рентної оцінки природних ресурсів виявлено серед економістів лісового господарства. Вони вважають, що диференційна рента як показник найповніше характеризує народно-господарську цінність природних ресурсів, зокрема лісів. Цінність і переваги диференційної ренти як показника полягає в тому, що за його допомогою можна оцінювати відтворювані та не відтворювані природні ресурси. Досліджено, що держлісгоспи, які використовують лісові ресурси в масивах,

розташованих ближче до шляхів транспортування і пунктів збуту продукції, одержують додатковий прибуток порівняно з розміщеними у віддалених масивах, завдяки більшій продуктивності праці робітників на вивезенні лісу і, відповідно, меншій собівартості продукції (диференційна рента за місцем розташування).

3. Визначено, що економічна оцінка природних ресурсів – необхідний етап забезпечення їх ефективного використання. Виокремлено дві групи економічних оцінок: перша характеризує економічні результати використання природних ресурсів, друга – економічні наслідки дії на навколишнє природне середовище (переважно економічні втрати від його забруднення чи порушення). З'ясовано, що для економічної оцінки природних ресурсів застосовують, передусім, методичні підходи, засновані на категоріях ренти та ефективності.

4. Обґрунтовано зміст економічної оцінки лісових земель у грошовому виразі як основного засобу виробництва лісового господарства. У зв'язку з тривалим періодом останнього та залежно від мети виділено поточну і капіталізовану оцінки. Для розрахунку порівняльної вартості земель запропоновано здійснювати їх відносну оцінку, яка виражається у балах. Поточна економічна оцінка лісових земель визначається середньорічною величиною потенційного економічного ефекту у грошовому виразі, який одержується на цих землях на момент оцінювання при раціональному веденні комплексного лісового господарства. З'ясовано, що капіталізована економічна оцінка лісових земель є підсумованою в часі величиною цього ефекту.

5. Виявлено, що в різних наукових джерелах (економічних, правових, екологічних та ін.) лісокористування не досліджено економіко-правовий механізм сукупностей форм і методів, спрямованих на ефективну охорону, відтворення та раціональне використання лісових ресурсів, зокрема їх економічних оцінок та нормативно-правових актів у цій сфері.

6. Розкрито, що показником при аналізі використання лісосічного фонду є середня зміна річного запасу на 1 га вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок, який у Відокремленого підрозділі Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярська лісова дослідна станція» за станом на 2014 р. дорівнював $4,8 \text{ м}^3/\text{га}$. Це свідчить про невиснажливе, планомірне та ефективне використання лісосічного фонду в регіоні Київського Полісся. Лісогосподарські роботи підприємства спрямовані на інтенсифікацію лісогосподарського виробництва і включають заходи, що підвищують продуктивність лісів.

7. Проаналізовано чинники негативного впливу на ліси, основним серед яких 2014 року визначено кліматичний, зокрема, великі снігопади з подальшим налипанням мокрого снігу на верхівки дерев і його замерзанням, що призвело до виникнення такого природного стихійного явища, як сніголам, а також біотичні й антропогенні фактори, під дією яких відбувається часткова або повна втрата крон, усихання окремих дерев і насаджень.

8. Здійснено оцінку земель лісогосподарського призначення за різними варіантами, відповідно до властивостей та функцій, які притаманні лісовим ресурсам. Перший варіант передбачає оцінку захисних функцій лісу, а саме визначення економічної ефективності лісогосподарських заходів, другий – рекреаційно-оздоровчих, через оцінювання екосистемних послуг, третій – природоохоронних та естетичних функцій шляхом визначення економічної ефективності лісогосподарських заходів, характеристик соціально-екологічних функцій та екосистемних послуг. Четвертий варіант пов'язаний з послідовними етапами оцінювання ресурсних функцій за допомогою визначення економічної оцінки природного ресурсу, економічного ефекту лісовирощування та соціально-екологічних функцій.

9. Наведено визначення терміну фінансизація стосовно активів лісоресурсного походження як процесу набуття останніми адекватних фінансових вимірів їх вартості та цінності, підпорядкованого завданням збереження природних ресурсів, відновлення їх кількісних та якісних параметрів з одночасним задоволенням потреб усіх учасників виробничо-господарських відносин у фінансових ресурсах на виконання цих завдань. Фактично йдеться про налагодження дієвого механізму самовідтворення територіальних лісогосподарських систем, за якого місцеві лісоресурсні активи набувають властивостей фінансового інструмента, здатного виконувати роль забезпечення за зовнішніми інвестиціями.

10. Обґрунтовано, що реалізація потенціалу лісових ресурсів як джерела доданої вартості передбачає формування чітко спланованого фінансового механізму отримання, акумулювання та розподілу доходів, генерованих цими ресурсами. Як свідчить світова практика, створення такого механізму найчастіше відбувається із застосуванням двох головних інструментів – плати за право використання лісових ресурсів (формує мінімально допустиме надходження до бюджетів), а також отримання частки прибутку підприємств-лісокористувачів (зокрема, рентні платежі – вилучення частини надприбутку, генерованого лісовими ресурсами кращої якості чи більш вигідного розташування). Завданням територіальних управлінських структур при цьому визначено розподіл ризиків і формування такої пропорції в отриманні лісоресурсних доходів між державою, місцевими бюджетами та підприємствами, яка б сприяла реалізації завдань, відповідних стратегій розвитку територій, а також збільшенню загального прибутку всіх громадян.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Лицур І. М. Матушевич Н. П. Особливості та методи економічної оцінки лісових ресурсів // Економіка природокористування і охорони довкілля. 2013. С. 61–67. *(Здобувач брала участь у проведенні досліджень, аналізі їх результатів і написанні статті).*

**Статті у наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних наукометричних даних:**

2. Матушевич Н. П. Ефективність використання деревних ресурсів галузі лісівництва в сучасних умовах господарювання // Збалансоване природо-користування. 2014. № 4. С. 91–95.

3. Матушевич Н. П. Особливості ціноутворення на продукцію лісового господарства // Збалансоване природо-користування. 2016. № 3. С. 109–115.

4. Матушевич Н. П. Інституціоналізація відносин суб'єктів оцінювання лісових ресурсів // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2016. № 8 (69). С. 124–127.

5. Матушевич Н. П. Формування фінансових механізмів управління територіальними лісоресурсними активами // Збалансоване природо-користування. 2016. № 4. С. 31–35.

Тези наукових доповідей:

6. Матушевич Н. П., Андрос С. В. Теоретичні аспекти обліку оплати праці та розрахунків з працівниками // Проблемы управления производственно-экономической деятельностью субъектов хозяйствования: V Всеукраинская научная конференция студентов, г. Донецк, 21 апреля 2011 года: тезисы доклада. Донецк, 2011. С. 13–17. *(Здобувач брала участь у проведенні досліджень, аналізі їх результатів і написанні тез).*

7. Матушевич Н. П. Основные аспекты учета оплаты труда // Актуальні проблеми науки та освіти молоді: теорія, практика, сучасні рішення: Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених, аспірантів та студентів, м. Харків, 21–22 квітня 2011 року: тези доповіді. Х., 2011. Т. II. С. 220–222.

8. Матушевич Н. П. Методичні підходи до економічної оцінки лісових ресурсів // Ліси, парки, технології: сьогодні та майбутнє: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 28–29 березня 2013 року: тези доповіді. К., 2013. С. 51–53.

9. Матушевич Н. П. Інституціоналізація відносин суб'єктів оцінювання лісових ресурсів // Лісове і садово-паркове господарство ХХІ сторіччя: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 13–14 березня 2014 року: тези доповіді. К., 2014 С. 35–36.

10. Матушевич Н. П. Капіталізація лісових ресурсів // Біоресурси лісових та урбанізованих екосистем: відтворення, збереження і раціональне використання: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 23–24 квітня 2015 року: тези доповіді. К., 2015 С. 47–48.

11. Матушевич Н. П. Удосконалення системи ціноутворення продукції в лісовому господарстві // Виклики ХХІ століття та їхнє вирішення у лісовому комплексі й довкіллі: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 7–9 жовтня 2015 року: тези доповіді. К., 2015.

12. Матушевич Н. П. Напрями капіталізації природних ресурсів // Актуальні проблеми лісового сектору та садово-паркового господарства:

Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 14–15 квітня 2016 року: тези доповіді. К., 2016. С. 54.

АНОТАЦІЯ

Матушевич Н. П. Економічна оцінка лісових ресурсів України та напрями їх капіталізації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища». – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2017.

Дисертація присвячена розробці теоретико-методологічних основ та вдосконаленню методичних підходів до економічної оцінки лісових ресурсів та напрямів їх подальшої капіталізації як необхідної умови прийняття ефективних управлінських рішень у сфері лісочористування. Запропоновано напрями капіталізації лісових ресурсів шляхом формування організаційно-виробничих, маркетингових механізмів ринкового спрямування та системи використання прав власності на ці ресурси без зміни власника як процесу і ступеня їх залучення в ринковий обіг в ролі джерела капіталу й прибутку шляхом створення відповідних механізмів. Досліджено економічні механізми перетворення лісу із фактору природи в економічне явище, шляхом його залучення в господарський обіг та проголошення права власності на лісові ділянки. Доведено, що фінансизацію активів лісоресурсного походження можна визначити як процес набуття останніми адекватних фінансових вимірів їх вартості та цінності, підпорядкований завданням збереження природних ресурсів, відновлення їх кількісних та якісних параметрів з одночасним задоволенням потреб усіх учасників виробничо-господарських відносин.

Ключові слова: лісові ресурси, економічна оцінка, капіталізація, лісові активи.

АННОТАЦИЯ

Матушевич Н. П. Экономическая оценка лесных ресурсов Украины и направления их капитализации. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.06 «Экономика природопользования и охраны окружающей среды». – Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев, 2017.

Диссертация посвящена разработке теоретико-методологических основ и совершенствованию методических подходов к экономической оценке лесных ресурсов и направлений их дальнейшей капитализации как необходимого условия принятия эффективных управленческих решений в сфере лесопользования. Определено, что экономическая оценка природных ресурсов – необходимый этап обеспечения их эффективного использования. Выделены две группы экономических оценок: первая характеризует экономические результаты использования природных ресурсов, вторая – экономические последствия воздействия на окружающую среду (преимущественно экономические потери от его загрязнения или нарушения). Выяснено, что для

экономической оценки природных ресурсов применяют прежде всего методические подходы, основанные на категориях ренты и эффективности. Предложены направления капитализации лесных ресурсов путем формирования организационно-производственных, маркетинговых механизмов рыночного направления и системы использования прав собственности на эти ресурсы без смены собственника как процесса и степени их вовлечения в рыночный оборот в качестве источника капитала и прибыли путем создания соответствующих механизмов. Исследовано экономические механизмы преобразования леса с фактора природы в экономическое явление путем его вовлечения в хозяйственный оборот и провозглашения права собственности на лесные участки. Обосновано, что реализация потенциала лесных ресурсов как источника добавленной стоимости предполагает формирование четко спланированного финансового механизма получения, накопления и распределения доходов, генерируемых этими ресурсами. Доказано, что финансирование активов лесоресурсного происхождения можно определить как процесс приобретения последними адекватных финансовых измерений их стоимости и ценности, подчиненный задачам сохранения природных ресурсов, восстановления их количественных и качественных параметров с одновременным удовлетворением потребностей всех участников производственно-хозяйственных отношений.

Ключевые слова: лесные ресурсы, экономическая оценка, капитализация, лесные активы.

ANNOTATION

Matushevych N. P. Economic evaluation of forest resources of Ukraine and areas of their capitalization. – The manuscript.

Thesis for the candidate of economic sciences, specialty 08.00.06 Economics of Natural Resources and Environment. – National Agriculture University of Ukraine, Kyiv, 2017.

The thesis is devoted to development of theoretical and methodological foundations and methodological approaches to improving the economic assessment of forest resources and areas of further capitalization as a prerequisite for effective decision-making in forest management. Directions capitalization of forest resources by creating organizational and production, marketing mechanisms of market direction and systems using proprietary rights to this resources without change of ownership as a process and the extent of their involvement in market turnover as a source of capital and income through appropriate organizational, economic, financial and other mechanisms. Studied economic mechanisms of forest conversion factor of natural economic phenomenon, through its involvement in economic circulation and the proclamation of ownership of forest areas. Proved that into finance for assets liosresursnoho origin can be defined as the process of acquiring the latest measurements of adequate financial value and values subordinated to the task of preserving natural resources, restore their quantitative and qualitative parameters while meeting the needs of all participants in industrial and economic relations.

Key words: forest resources, economic evaluation, capitalization, forest assets.